

La conflictivitat social a Manacor al principi del segle XV: el cas de Bellver

Guillem Mayol

Introducció, objectius i metodologia

El propòsit d'aquest petit estudi és aprofundir una mica en els conflictes socials a la vila de Manacor a principis del segle XV. Un dels objectius principals és fer una petita ressenya històrica més enllà dels principals protagonistes dels esdeveniments clau de la història de Mallorca (Simó Ballester, Joanot Colom, Lluís de Bellviure, etc.) i atracar-se als protagonistes manacorins no tan destacats en una situació habitual de l'època, que han estat bastant decantats per la historiografia tradicional. En segon lloc, acostar-se al clima d'agitació social que es vivia al Manacor de l'època a través del context que s'esdevé a la resta de les Illes Balears. En tercer lloc, analitzar quins són els motius de l'esclat d'un conflicte com el de Bellver i quines repercussions té. Esbrinar quines persones estan implicades en el conflicte de Bellver i com funciona la lluita de bàndols, si és que n'hi ha. Finalment, elaborar una visió de conjunt, resumida i clara, que revisi, doni més solidesa i sentit al conflicte de Bellver, ja tractat anteriorment. Tot això ens permet formular tota una sèrie d'hipòtesis que s'hauran de corregir al final d'aquest treball: en primer lloc, el conflicte de Bellver no és una situació *ex novo*, sinó que és la continuació d'uns fets anteriors on trobam els mateixos protagonistes i pot ser qualificat com a problema "típic". Segon, l'arrel del conflicte de Bellver és essencialment econòmic, encara que també té aspectes socials, polítics i fiscals. Tercer, el conflicte només beneficia els principals terratinents de l'època (Ballester, Llull, etc.) i empobreix aquells que s'hi veuen més directament afectats.

Tot això s'ha treballat replegant els principals materials publicats sobre aquest tema (Gabriel Jover, Antoni Gili, Ramon Rosselló, etc.) i a partir del que quedava incomplet s'ha completat la seqüència del conflicte a través d'una

inferència a partir de les dades que ens ha donat la secció Lletres Comunes de l'Arxiu del Regne de Mallorca.

Aproximació a la conflictivitat social insular a principis del segle XV

La historiografia, des de ben antic, s'ha preocupat de relatar els principals episodis de la història de Mallorca per mitjà dels seus líders destacats: narrava la lluita d'uns homes lleials contra uns insubmisos. No hi havia cabuda per als personatges secundaris, els quals quedaren reclosos a l'oblit durant molts d'anys. Es podia donar alguna excepció, però en general no va ser fins a la meitat dels anys 70 que alguns historiadors en comencen a treure dades interessants (Álvaro Santamaría, Ramon Rosselló, Joan Miralles, Josep Mascaró...). Avui dia ens trobam amb diverses línies d'investigació, complementàries i diversificades (alguna no tan nova), que han avançat molt durant els darrers anys.

A principis del segle XV el regne de Mallorca es trobava en un context de canvis profunds. Des de mitjan centúria anterior, fruit de les contínues guerres, les illes havien d'aportar diners, vaixells, armes i soldats a disposició del monarca, fet que acabà ofegant les finances del regne alhora que feia disminuir el nombre d'habitants. Per afegitó, diverses epidèmies acabaren de delmar la població juntament amb les males collites i aquestes s'anaven repetint. Per tant, cada cop s'estava més lluny d'amortitzar el capital¹ i els impostos s'endurien progressivament per pagar els béns i serveis més bàsics, com el blat. Així que augmentava el descontentament popular i de la petita noblesa, que difícilment tenien recursos per poder contribuir a sanejar les despeses del regne. La Universitat del Regne estava cada pic més endeutada i el nou sistema creditici (violaris i censals morts), que es presentà com a gran esperança per reconduir la situació financera a finals del XIV, no prosperà. A més, la manufactura de la llana entra en crisi i també l'activitat mercantil. Els ciutadans començaven a especular amb els títols de deute públic i la compra de terres, que els haurien de reportar uns beneficis segurs. Durant tota la seva història fou un regne sense Corts; el rei esdevenia el vertader amo i senyor de l'illa de Mallorca i no topava amb cap entitat o instància de poder que li posàs traves en assumptes de justícia o legislatius². Això creava un buit de poder institucional omplert per les diverses elits dividides

1 G. MORRO (1996), *Mallorca a mitjan segle XV. El sindicat i l'alçament forà*, Palma, Documenta Balear, col·l. "Arbre de Mar", núm. 1, p. 507.

2 J.J. VIDAL (1996), *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca (siglos XV-XVII)*, Palma, El Tall, p. 105.

en faccions que pugnaven pel monopoli del poder i de la hisenda creant un clima d'inseguretat³. La corrupció i la violència estaven a l'ordre del dia. A Ciutat es veurà molt bé amb les pugnes entre el partit aragonès i el mallorquí.

Les diverses mesures que es prendran durant el regnat del rei Martí I l'Humà (1396-1410) no posaran fi a la situació, sinó que la mantindran i fins i tot l'empitjoraran. En general, no es va aconseguir posar remei als llargs i costosos casos de justícia, ni frenar la despesa pública⁴. Tot duria a uns esclafits de violència cada cop més grans⁵.

Aproximació general a la conflictivitat de la vila de Manacor a principis del segle XV

a) *Algunes idees sobre la política de la vila a principis del segle XV*: per treballar aquest apartat primer s'ha elaborat una taula estadística a partir d'una mostra de casos (134) dels anys 1400-1405⁶, que han de permetre treure algunes idees (de forma aproximada) sobre aquesta època⁷, que es contrasten després amb una sèrie d'estudis previs a partir de la inferència (període 1395-1399), la qual ha de poder aportar noves pistes a la problemàtica. La documentació es refereix als diferents districtes o viles anomenant-les parròquies, entitats administratives que estaven representades pel Sindicat de Fora.

CASOS DE CONFLICTIVITAT A LA VILA DE MANACOR (1400-1405)						
CASOS	DISPUTES	DEUTES	INJÚRIES	QUEIXES	ALTRES	TOTAL
DADES	39,00%	40,00%	7,00%	4,00%	10,00%	100,00%

Font: Elaboració pròpia.

El primer que s'ha de considerar és diferenciar el terme *violència* del terme *conflicte*: un es refereix a una coacció (moral, física, etc.) o acció hostil contra un

3 M.A. CASASNOVAS (2007), *Història de les Illes Balears*, 2a edició, Palma, Ed. Moll, col·l. "Els treballs i els dies", p. 341.

4 M.A. CASASNOVAS, *op. cit.*, p. 335.

5 *Ibidem*.

6 S'entén per cas cada document únic que pot contenir diversos folis contigus des del protocol inicial fins a l'escàtol, el qual pot afectar els mateixos o diferents protagonistes o no i que poden formar part d'una mateixa situació que s'hagi allargat. L'únic que canvia és el requeriment puntual fet al governador amb la resposta que aquest dona.

7 Amb l'excepció de 1404, del qual no s'han trobat dades.

individu, mentre que l'últim conté un matís més genèric: “cas de dificultat greu, enutjós de resoldre”⁸. Per tant, no convé associar un conflicte amb una acció hostil estrictament parlant. Això vol justificar aquesta classificació que apareix a la taula: s’han trobat disputes, sobretot agressions directes (orals, físiques, etc.) o indirectes entre dues persones o faccions. També deutes, on un demandant o creditor sol·licita d’una altra persona o entitat que se li pagui o retorni una determinada suma de diners. No tan nombroses són les injúries, denúncies o tocs d’atenció fets al governador que contravé de manera greu el “bé comú”⁹ i la legalitat. Cal diferenciar-les de les queixes, que són suplicacions fetes per particulars per resoldre malentesos o situacions compromeses que no necessàriament els fa anar obertament en contra ningú.

D’aquesta taula es poden extreure algunes idees: en primer lloc, es pot veure que els dos conflictes que abunden més són les disputes i els deutes. Aquestes dues, encara que no sempre, normalment van unides ja que, com es veu als documents, darrere d’una disputa normalment hi ha un rerefons econòmic (deute, embargament, límits de l’aprofitament del terreny, etc.), que es tradueix en desavinences personals i socials¹⁰. Aquesta simbiosi és necessària per entendre que els desencontres poden ser de tipus horitzontal, entre persones del mateix estament (i concretament del mateix estatus econòmic i social), o vertical, entre persones de diferent condició socioeconòmica i estament diferent¹¹.

En segon lloc, els baixos índexs d’injúries i queixes documentades ens mostren que les persones només denunciaven desafiaments al bé comú quan realment els convenia per als seus interessos. Més enllà d’aquesta realitat ens trobam amb una idea essencial: si la gent es queixava poc significa que acceptava el sistema tal com venia fet, bé per uns interessos particulars, per mantenir la seva condició (o millorar-la) i suposadament perquè tenien un grup de persones que els encobeïen¹². Per tant, és lògic pensar que existien uns bàndols bastant ben formats, normalment integrats per familiars o coneguts (persones d’ofici, cavallers rics, juristes, agricultors acomodats, etc.). Això concorda bastant amb

8 Font: www.dcvb.iecat.net. Recuperat per darrera vegada l’1/1/2014.

9 Per posar un exemple, el procurador reial denuncia obertament el notari Francesc Sabet “vole[n] t p[er]judicar no solame[n]t aq[ue]ll mas [sic] encara a la regalia e pat[ri]moni d[e]l dit senyor e derogat al ben comu d[e] la d[i]ta p[ar]roquia”. ARM, LC, AH-79, f. 74.

10 Per exemple, el problema que hi ha entre na Jaumeta i en Miquel Sureda, cunyat seu. Sembla que la volien agredir greument, possiblement per motius d’herència. (ARM, AH-81, f. 230v). Mesos més tard, es trobava a la casa de son pare, el qual torna a disposar de l’administració dels seus béns (ARM, AH-82, f. 5v-6r).

11 ARM, LC, AH-84, f. 86v-87r.

12 ARM, LC, AH-83, f. 127v o 131v.

la situació d'inestabilitat que es viu en aquests moments a Ciutat. Aquestes relacions de dependència personal i econòmica permeten parlar de xarxes clientelars, els fils de les quals estaven manejats per les principals famílies (Ballester, Andreu, Santceloni, Sureda, Comes, etc.)¹³ i obeïen a les lleis consuetudinàries del feudalisme. Convé afegir que una part del percentatge de deutes prové dels terratinents deutors que reclamen que els hi siguin impugnats amb motiu de préstecs o deixes que havien fet a la parròquia.

En tercer lloc, cal fer un incís a diverses figures jurídiques començant per la del batlle, oficial reial encarregat de la justícia i del manteniment de l'ordre públic. El de Manacor havia de procedir necessàriament d'una de les famílies més poderoses de la vila. Malauradament, era un càrrec que tenia molt poc poder, sobretot limitat a l'execució d'ordenances, i sovint sospitós de parcialitat¹⁴. Normalment provenen de les mateixes famílies (Ballester, Llodrà, Andreu, etc.). En el cas de Manacor, tenim documentats casos de queixes per abusos i no es descarta tampoc que la corrupció fos un fet freqüent. Arribam a la conclusió que el batlle de la vila era un peó al servei dels interessos polítics d'un determinat grup o facció, que a la pràctica només allargava els greuges. La pragmàtica d'Huc d'Anglesola (1398), que havia d'agilitzar els tràmits per a la resolució de conflictes, a la pràctica no va solucionar res¹⁵. Ell mateix establí una altra esmena on preveia un nou model d'elecció dels magistrats, entre els quals els jurats de les parròquies (una altra de les figures jurídiques que ens interessien), però tampoc acabà de funcionar. Les regulacions que estipulaven com havien de ser elegits viuen un vertader moment de caos en aquest moment, que no s'acabarà fins al 1447¹⁶. Com que els greuges entre persones sovintejaven, era molt freqüent que cada individu o grup litigant defensàs els seus interessos amb l'ajuda d'un bon jurista. A Manacor en trobam bastants exemples.

b) Algunes dades socioeconòmiques a la vila de Manacor a principis del segle XV: al final de l'edat mitjana la Mallorca medieval s'organitzava en mans o estaments, amb una economia eminentment agrària, ja que la terra era la principal font de riquesa. La documentació ens ha permès trobar persones de tota condició social i definir-ne algunes característiques importants, juntament amb

13 Gabriel Jover (2005), «Los primeros concentradores de tierras: La formación y gestión de la hacienda Ballester de Manacor en el Reino de Mallorca, 1395-1511», dins el projecte: «Información, relaciones sociales y análisis histórico: las condiciones de realización la propiedad de la tierra en España (antes y después de la Revolución Liberal)», València, p. 5.

14 Un indicador d'això ens ho dona Ramon Rosselló en la relació de batlles de Manacor d'aquesta època: Ramon Rosselló (1979), *Història de Manacor al segle XV*, Palma, Gràfiques Miramar, p. 46.

15 M.A. CASASNOVAS, *op cit.*, p. 334.

16 J.J. VIDAL, *op cit.*, p. 245.

el que altres autors ja han aportat.

Manacor es trobava al voltant de l'any 1400 amb les set principals famílies que eren les més poderoses del terme (Sureda, Moix, Truiol, Comes, Andreu, Ballester i Castells). Tots ells tenien uns nivells de renda superior a les 1.000 lliures, que formaven la mà major de la parròquia. Aquí hi hauríem d'incloure els Cabrer i els Llull¹⁷. Al capdavant hi havia un cap de família, normalment terratinent. Eren els homes més influents de la vila i de major prestigi. Controlaven els afers de la vida pública, tenien grans possessions i intervenien en el comerç venent-hi excedents de la seva producció (per exemple llana), o es dedicaven a la percepció de rendes i censals. En aquest moment, la documentació ens informa de la promoció social que obtenen alguns d'aquests personatges (per exemple, en Francesc Moix).

Després, hi havia uns altres terratinents no tan rics com els anteriors, que tenien un patrimoni valorat entre les 500 i les 1.000 lliures. Formaven l'anomenada mà mitjana. Posseïen algunes alqueries i/o rafals, un nombre de caps de bestiar relativament important, i alguns esclaus. Solien ser els parents propers d'alguns caps de família (Ballester i Sureda), o algunes cases de pagesos acomodats (Santceloni, Febrer, Mascaró, etc.). Ara bé, a diferència del grup anterior, molts d'aquests individus es trobaven amb dificultats econòmiques i anaven acumulant deutes. Ells mateixos treballaven més directament el seu patrimoni familiar.

A la part inferior de la piràmide trobam l'anomenada mà menor, formada per aquelles persones que tenien un patrimoni de valor inferior a les 500 lliures. Posseïen alguna alqueria, unes certes terres i un nombre reduït de caps de bestiar. Treballaven directament les seves propietats i es trobaven més afectats per les càrregues fiscals i pels deutes (Antoni Joan, Guillem Bagur, Joan Serra, etc.). Dins tot aquest grup, n'hi havia que tenien una major capacitat d'ingressos (com el cas de Jaume i Joan Serra, escrivans de la vila) que altres, tots ells vulnerables a una possible capbreuació: dit en altres termes, l'actualització dels inventaris i dels imports pels traspassos fets a un propietari directe¹⁸. Era obligatori donar

17 En Bernat Cabrer i el seu fill Pere ja tenen la cavalleria Adsona (Son Peretó) cap al 1397-1398 per valor de 1.300 lliures. Ramon ROSSELLÓ (1978), *Història de Sant Llorenç des Cardassar. Segles XIII-XVI*, Palma, Gràfiques Miramar, p. 105. Cap al 1385 en Jaume Llull, germà d'en Ramon, era propietari d'una alqueria on disposava d'un nombre considerable de caps de bestiar. Sols de bestiar oví tenia prop d'unes 140 ovelles. Ramon ROSSELLÓ (1979), *Història de Manacor al segle XIV*, Palma, Gràfiques Miramar, p. 164.

18 A la Mallorca medieval la propietat de la terra es dividia en dos nivells: el domini directe (titularitat i dret sobre la terra) i el domini útil (usdefruit). Normalment, el tipus de contracte feudal més corrent era l'emfiteusi, per la qual el propietari del domini directe donava a un particular el domini útil a canvi d'un tribut o cens. El domini útil sovint podia requerir un traspàs en herència o una

fe documental del contracte d'arrendament corresponent. Si no, l'individu era considerat un ocupant il·lícit i se'l podia expropiar. Pensem que era molta la gent que arrendava o llogava terres o diverses propietats per poder-ne percebre uns guanys, encara que fossin modestos¹⁹.

c) Alguns aspectes de la mentalitat a principis del segle XV: un dels elements que comencen a insinuar-se seria, segons Paul Sweezy, el pas d'una producció per a l'ús a una producció per al mercat: la terra ja no s'entén com una font de riquesa que permet als terratinents viure amb l'excedent del que es produeix, sinó que passa a veure's com un mitjà d'extracció d'ingressos. Aquest fet encara no està generalitzat i comença a insinuar-se en casos de personatges concrets d'aquest moment (manacorins, com Feliu Ballester) i en perjudica d'altres (bellverins, com en Perc i en Francisc Santcloni). Aquest argument s'explica a través d'una sèrie de proves:

Per començar, les males condicions ecolimàtiques duen els terratinents de Bellver a ingressar més sense conèixer pus alternatives que l'explotació sistemàtica dels seus recursos: obtenint excedents. En segon lloc, es produeix l'ascensió social d'unes elits (casa Comes, Truyols, Ballester, etc.) que s'ensenyoreixen, en bona manera desviant i/o complementant els capitals abans invertits en el comerç en la compravenda de terres i controlant els títols de crèdit (públic i privats) que els devien reportar uns importants interessos. Al contrari, els principals grups acomodats de Bellver no es degueren poder adaptar, ja que el deute públic acumulat per la parròquia era cada vegada major: als seus principals contribuents (o terratinents) els costava més contribuir (no hi volien pagar), i tenien una situació financera particular: ni les remeses de blat ni de llana devien ser suficients per reportar unes entrades dignes per als terratinents bellverins. A tot això, la conjuntura negativa de finals del segle XIV (epidèmies, males collites, fam, etc.) degué dur a un descens de la població, que, per poc que fos, degué ser significatiu (terme petit i poc poblat), ja que es traduïa en la caiguda dels ingressos familiars. En tercer lloc, la moneda és un element clau, ja que és una garantia de seguretat que permetia donar més estabilitat als patrimonis impedint que perdessin més valor del que era acostumat amb els béns en espècie. Molts dels pagaments d'aquesta època es fan en metàl·lic²⁰. Tot això devia crear una espiral de deute en els propietaris bellverins cada cop més gran.

compravenda que el titular del domini directe gravava amb un impost (lluïsmo). El segon podia cedir una part del que posseïa en arrendament i cobrar-ne un cens i així successivament.

19 Tanmateix, personatges com en Jaume Serra es trobaven amb una quantitat de deutes important. ARM, LC, AH-81 f. 135v-136r.

20 Pertot abunden les referències de pagaments en metàl·lic. En posarem alguns exemples: ARM, LC, AH-79 f. 21v; ARM, LC, AH-77 f. 34r-34v; ARM, AH-81 f. 33r...

Un altre element que s'ha de considerar ve de la mentalitat jurídica. A la documentació trobam diverses apel·lacions al bé comú. En algunes ocasions diversos personatges es queixen al governador en aquest sentit²¹ denunciant que s'afavoreixen els interessos particulars. Al final de l'edat mitjana preval la noció ideològica que el "bon govern" es troba en el manteniment de l'interès general, que no s'ha de confondre amb la suma de tots els interessos individuals²². On entra l'interès particular de les persones si aquestes són el motor de la societat? El mèrit del bon governant és saber casar aquests dos interessos sempre donant més importància al primer que al segon. En aquest sentit, ens adonam que han agafat força els interessos particulars, fet que encaixa amb el pes de les faccions i les relacions clientelars que hem citat més amunt, com també de les pugnes entre famílies.

Podem posar alguns exemples d'aquesta qüestió: en primer lloc, el toc d'atenció que el governador Joan de Montbui fa al notari Francesc Sabet per "p[er]judicar no solame[n]t aq[ue]ll mas encara a la regalia e pat[ri]moni d[e]l dit senyor [rei] e derogat del ben comú d[e] la d[i]ta p[ar]ròquia p[er] los juhis [judicis] quis deue[n] fer p[u]blicament e en loch p[u]blich"²³. Un altre exemple és la queixa que fa en Joan Cifre de Manacor al governador perquè no pot tolerar els favoritismes que rep un adversari seu, Pere Santceloni, pel fet d'estar protegit pel seu germà, Salvador Santceloni, qui és batlle de Manacor²⁴. El governador respon especulant sobre la possibilitat de tenir un jutge més imparcial "si axi es som meravellats car de bon jutge se p[er]tany fer justic[ia] a l[es] gents tota favor atras posada".

El conflicte de Bellver (1395- 1403)

Segons el pare Antoni Gili, el predi de Santa Maria de Bellver conformava l'incipient nucli del que més tard seria el poble de Sant Llorenç des Cardassar²⁵. Des del moment immediatament posterior a la conquesta catalana de Jaume I

21 Vegeu nota número 10. "E haie[n] supplicat a nos les dites parts que co[m] la maior part dege saguir la maior maiorment p[er] lo mes be d[e]l comu". ARM, LC, AH-83, f 56r.

22 Els clàssics grecoromans són el fonament d'aquest pensament. La idea d'isonomia (igualtat davant la llei) ve de l'Atenes clàssica i els romans també concebien *la res publica* derivada de l'expressió *bonum commune*, que havia de ser l'objectiu de tota llei. Sant Tomàs d'Aquino l'utilitzarà sovint als seus escrits. Font: <http://www.pensament.com/filoxarxa/filoxarxa/etic9226.htm>.

23 ARM, LC, AH-79, f. 74r-74v.

24 ARM, LC, AH-83, f. 127v.

25 Antoni Gili (2000), *De Santa Maria de Bellver a Sant Llorenç des Cardassar. Vicissituds d'una parròquia rural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 63-75.

sabem que un magnat, Arnau de Bellver²⁶, es quedà amb un lot que sumava un total de 22 alqueries. També coneixem que quan es creen les parròquies de la part forana, en virtut d'una butlla del papa Innocenci IV (1248), una de les que formaven part de la llista era Santa Maria de Bellver. Hem d'entendre el que això representava: era una demarcació religiosa regida per un rector, però també una subdivisió administrativa independent amb els seus propis jurats, prohoms, i altres representants. Malauradament, els intents per fer-la prosperar fracassaren durant la primera meitat del segle XIV. Tant és així, que cap al 1360 es trobaren amb el dilema d'abandonar l'antiga parròquia i aixecar-ne una de nova a un lloc més idoni, opció que no va fructificar²⁷. L'opció més digna fou la construcció d'una nova església, també a mitjan segle XIV, al mateix lloc que l'anterior. Això reportà nombroses contribucions dels seus habitants per sufragar-ne la construcció, que desembocà en un vertader problema. A algunes d'aquestes qüestions ens hi hem referit més amunt. Fruit d'aquest declivi, cap al 1395 la parròquia de Bellver fou annexionada a la de Manacor²⁸. La seva església a principis del segle XV també es troba en un estat de gestió lamentable, fins al punt de passar a dependre també de la de Manacor.

Les causes de fons i desencadenants: una de les causes de fons s'ha d'anar a cercar en l'autonomia que tenia la parròquia de Bellver des de ple segle XIII, quan es confirma com a parròquia independent (1248). Això permetia que hi hagués una organització administrativa autònoma, com bé s'ha dit, que donava veu i poder a les principals famílies de la zona. A finals dels tres-cents, els principals terratinents del lloc són els Lull, els Santceloni, els Cabrer (i possiblement els Ferrer)²⁹. Després ens trobam amb un ventall de gent que té alguna alqueria o casa en el lloc, de condició un poc més modesta depenent del cas. Des del punt de vista econòmic, tenim notícies que les condicions ecoclimàtiques de la zona de Bellver impedièn treure bones collites amb regularitat, fet que disminuïa la rendibilitat dels patrimonis i els ingressos dels seus responsables³⁰. Això acabava desembocant en un problema social, ja que creava una espiral de pressió per part dels principals propietaris del domini directe, que s'aferraven a mantenir a tota

26 Com que era norma entre els cavallers conqueridors portar el seu gentilici, sabem que aquest procedia de la localitat lleidatana de Bellver de Cerdanya.

27 Antoni Gili (2000), *De Santa Maria de Bellver a Sant Llorenç des Cardassar. Vicissituds d'una parròquia rural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 79.

28 M. Soledad Bustamante, Esther Castaño, Núria Gomila (2004), «Talles a Manacor a finals del segle XIV», a: *III Jornades d'Estudis Locals de Manacor*, Manacor, p. 263.

29 S'han de tenir presents els diversos traspassos que afecten a un indret i els llinatges que s'hi mouen. Antoni Gili diu, per exemple, que la família Vives es documenta per primera vegada a Bellver el 1410 (Antoni Gili, *op cit.*, p. 56.).

30 «Los primeros concentradores de tierras...», p. 3-4.

costa els seus guanys, preocupació que acabava implicant els seus arrendataris, ja que hi havia la por de ser expropiat. Aquests darrers, com a única alternativa, miraven d'ampliar les zones d'explotació per augmentar els propis ingressos i topaven amb els límits d'allò permès³¹. Segurament el problema jurídic es devia acabar fent extensiu als drets sobre alguns camins importants³². A tot això hem d'afegir el fet que ens trobam en una època de minva demogràfica, i que s'havien de carregar més impostos. Per tant, aquelles persones que no figuraven com a principals contribuents a les talles devien ser persones amb més poques propietats i recursos. Una altra causa heretada havia estat el fet que en el lloc de Bellver no hi havia batlliu. Fins aleshores s'havia anat creant una dependència jurídica del batlle de Manacor, que ara es farà més gran.

El 1395 les principals institucions han desaparegut, així com el relatiu poder, influència i representació dels seus terratinents (Andreu Gual, Francesc Santceloni i Pere Ferrer)³³. De moment, no sabem ben bé quin és el detonant que força aquesta unió. Abans, els habitants de Bellver sí que podien enviar un síndic procurador representant dels jurats de la parròquia que intercedís per ells. Ara han de conviure dins la mateixa parròquia amb persones benestants que diversifiquen les seves activitats econòmiques (comerç, especulació amb el crèdit, excedents agraris, etc.), de manera que amb el temps van passant a tenir-los per creditors (Bernat Cabrer, Guillem Ferrer, Feliu Ballester, etc.). A part, Bellver va haver de sotmetre's a un procés d'adaptació administratiu i fiscal que no fou fàcil, sobretot si a les corrupteles dels pagesos terratinents de Bellver ara hi repercuteixen les de les principals famílies de Manacor (Sureda, Ballester, Moix, Comes, etc.). Això permet reforçar el poder de les faccions, que normalment es queixaven i apel·laven que ja pagaven a Ciutat pel fet de ser ciutadans o bé per haver contribuït amb diversos préstecs a la parròquia (que els servís per quitar el que devien). El problema seriós va venir quan les principals elits manacorines començaren a aprovar diverses talles i revocar tota possibilitat de revisar els comptes.

No ens ha d'estranyar que la desconfiança s'anàs apoderant cada pic més de les persones de Bellver, si a part del fet de tenir nous representants externs al poble sovint els oïdors de comptes electes solien ser els principals deutors. Es va creant una situació d'incertesa en ment dels principals terratinents de Bellver

31 Es veu perfectament amb diversos conflictes, com el d'en Miquel de Binimelis, qui demana poder llaurar unes garrigues que sobresurten d'allò que en principi pot explotar. En Bernat Cabrer, el propietari útil, no li deixa fer. ARM, LC, AH-77, f. 22r-23v.

32 ARM, LC, AH-78, f. 15v, 36r-36v.

33 Possiblement era parent proper de Guillem i Salvador Ferrer. Pere Ferrer era notari.

que acaba arrossegant també els seus arrendataris, tot generant una espiral de tensió que va augmentant, eminentment contra les principals elits manacorines.

Els fets i els contendents:

a) Els contendents: el primer bándol, el que podem anomenar bándol manacorí, apareix sovint com el dels “taxadors” (creditors), que són els principals responsables de les successives talles locals. Hi podem trobar famílies de la mà major manacorina (Ballester, Comes o Sureda), però també d’altres de la mà mitjana (Llull, Llodrà, Ferrer i Cabrer) i cases com els Nadal o Montserrat Aritges, encara que els líders destacats del grup devien ser Bernat Ballester i Arnau Sureda, pel seu important prestigi i fortuna³⁴. Els principals litigants d’aquesta part seran en Ramon Llull, en Guillem Ferrer i en Bernat Cabrer. El primer posseïa l’alqueria Albocàsser, la Bagura, Son Navata, la Subirana (Sos Llulls) i Sos Ferrers, juntament amb unes quantes cases a Ciutat. És el que s’anomena Cavalleria dels Llull. Bernat Cabrer posseïx les cavalleries Adson i Adsona (actual possessió de Son Peretó), Lluccamar, sa Riba, l’estable (zona de les marines entre Manacor i Sant Llorenç), el castell, Rafalgar (sa Cova), Azeboria (Montseriu) i el conjunt de l’honor de l’hereva d’en Llorenç de Pardines (Son Vives i les possessions vinculades). Segurament, dels principals creditors, en Guillem Ferrer és el que està en una situació més compromesa, ja que està estret tant pels deutes com per la necessitat de cobrar³⁵. Molt possiblement fos arrendatari d’en Ramon Llull, amb el domini útil sobre una extensió de terreny que passaria a ser coneguda amb el seu llinatge: Sos Ferrers³⁶. Però els resultats econòmics no devien ser gaire bons. El principal lletrat del bándol serà el notari Antoni Vidal, però també l’escrivà Jaume Serra. Darrere el primer trobam la figura de Bernat Ballester. També hi ha n’Andreu Gual, que és notari, síndic i procurador i se sumarà a demanar als bellverins que li paguin. Ramon Llull i Bernat Cabrer eren propietaris

34 Al document surt Jaume Ballester, el seu fill, a qui s’associa directament amb Bernat. També hi apareix Arnau Sureda. És a aquests dos, Jaume i Arnau, a qui ha de rendir comptes en Guillem Ferrer, un pic s’hagi acabat el problema. ARM, LC, AH-85, f. 207r.

35 Per motiu d’uns deutes a en Guillem Ferrer se li confisca una mula. ARM, LC, AH-77, f. 7v-8r. Més o manco per la mateixa època, demana que se li revisin uns comptes per poder cobrar dels seus deutors. ARM, LC, AH-77, f. 38v-39r.

36 El nom d’aquesta propietat està en plural (*ço des Ferrers*), que vol dir que els qui gestionaven el patrimoni eren dos o més germans. [Pedro ADROVER (2002), *Alquerías y viejas “possessiones” de Manacor*; Manacor, Gràfiques Muntaner, p. 114]. Aquest fet ve corroborat per la documentació: en Guillem Ferrer tenia un germà, Salvador Ferrer, amb el qual gestionava les rendes del que posseïen (ARM, LC, AH-79, f. 40r-40v). Segurament, devien actuar com a segons propietaris directes d’una part d’allò que tenien ells mateixos en domini útil, i podien tenir el dret a percebre uns certs ingressos del que havien arrendat a unes terceres persones.

alouers (senyors del domini directe). L'altre devia ser segurament un arrendatari emfiteutic relativament acomodat.

En l'altre bàndol, el dels "lliuradors" (deutors), hi situam els habitants de l'indret de Bellver, que són els principals pagadors no sols de les talles sinó també de tota la conjuntura que els afecta. La família més important és la casa Santceloni, que té com a principal cap de família Bartomeu Santceloni, encara que els seus germans Pere i Francesc també tenen molt de pes. Aquesta família també tenia els béns en alou. De fet, són aquests dos els qui donen més la cara en nom de tots els altres. Posseeixen les terres de la Real, Tènger i Calicant, situades al nord dels actuals municipis de Manacor i Sant Llorenç. Després hi trobaríem alguns arrendataris com els germans Cifre, al predi de Llucamar, Antoni Llobet, Perc Puig, Guillem Caselles, Perc Domenge, Ramon Vallmoll, Monay Johan, Guillem Miralles i Miquel de Binimelis. La majoria eren deutors d'en Bernat Cabrer, per ser arrendataris de possessions seves. El notari principal que atenia aquest grup era Francesc Sabet, molt proper a la família Santceloni.

b) Els fets: el conflicte que comença a Bellver el 1395 és eminentment fiscal i enfronta directament les elits de la mà major manacorina (Cabrer, Ballester, Llull, etc.) amb els bellverins de tots tres estaments³⁷. Podem dividir el problema en quatre fases:

Primera fase (1395-1398): la parròquia de Bellver és annexionada a la de Manacor i, per tant, les seves institucions desapareixen i els seus principals representants perden influència i poder. A més, se sap que l'antiga parròquia vivia en una situació de bancarrota. Així s'anirà creant un embós fiscal provocat pel requeriment d'un nombre important de talles que suposaven pagar una suma de diners considerable i que els habitants no podien costejar. El 1396 s'havia format una primera comissió entre en Bernat Cabrer i en Guillem Bagur, que no fructifica. Bona part de la gent implicada ja tenia antecedents en baralles i delictes a finals de la dècada anterior, que continuaven essent molt freqüents³⁸. Ara, els bellverins, esperonats sobretot per la família Santceloni, es queixaran que allò que hauran de pagar és excessiu.

Segona fase (1398-1400): pel context que ens descriu en Ramon Rosselló deduïm que en aquest conflicte degué sovintejar la violència física i verbal. Un altre fet que ens ho fa plantejar són els continus atacs al bestiar (porcí, boví,

37 Els membres implicats de la mà mitjana manacorina eren mínims, i solien ser germans o parents propers amb els principals terratinents.

38 Ramon Rosselló descriu atacs contra la facció de n'Arnau Sureda i també contra en Feliu Ballester, segurament com a mostres contínues de ràbia col·lectiva envers ells, ja que eren els principals creditors.

oví...), font de riquesa en mans dels principals terratinents. A tot això, s'hi sumaven els problemes de terres (límits, drets, ús lícit o il·lícit, etc.) i segurament sobre els camins, que eren vells i esdevenien les principals vies de comunicació, com els que tenien lloc en el camí d'en Francesc Moix. Enmig d'aquest escenari, es promulga el 1398 la pragmàtica d'Hug d'Anglesola, que havia de permetre solucionar el problema ràpidament podent apel·lar sols a aquell qui havia dictat la sentència. El context semblava puntualment favorable per a la gent de Bellver i el governador decidí donar-los permís al novembre del mateix any perquè triassin diversos oïdors de comptes (gestors), en Pere Santceloni i en Pere Cabrer, en Ponç Soldevila i en Francesc Sabet, perquè poguessin administrar els deutes i fer-los arribar als seus creditors. Aquesta situació s'estirà durant un any i mig, fins que arribarà una nova sentència en què es destitueixen aquests representants, ja que en Pere Santceloni (qui està implicat en el deute) es beneficia de la situació en profit propi. Mentrestant va avançant l'embargament de béns a altres particulars a un ritme lent.

Tercera fase (1400-1401): en aquest context, el governador assignarà oïdors de comptes provinents de Manacor i que no són tinguts per sospitosos. Amb això el governador demostra que no vol repetir el que ha passat anteriorment. Pareix que en Ramon Llull ja va cobrant. Tot i això, el conflicte segueix avançant i els episodis de violència continuen. Comencen a ser freqüents les compareixences davant el batlle d'en Francesc i en Pere Santceloni, que apel·len tant com poden per posposar l'embargament dels seus béns, que sembla imminent. Malgrat tot, aquest problema es converteix en un assumpte de força major quan es demana que els comptes dels oïdors manacorins siguin revisats, els quals s'hi neguen al·legant que els llibres ja estan tancats (març 1401)³⁹. Els bellverins continuen queixant-se i aconsegueixen que poc després la comissió sigui mixta: hi haurà quatre jurats (tres manacorins i un bellverí) i tres oïdors de comptes (dos manacorins i un bellverí). S'especifica que els representants bellverins són elegits per gestionar els deutes de les talles de la seva pròpia parròquia (un d'ells serà n'Andreu Gual). Però tot i així les desavinences continuaven: se sap que en Francesc Sabet, que prepara els judicis a casa seva amb companyia d'en Pere Santceloni, rep l'avís de fer-ho en lloc públic.

Quarta fase (1401-1403): finalment, es decideix passar la competència en mans d'una comissió reial (novembre 1401). És el moment de les freqüents compareixences a la batllia de Manacor per part d'en Pere Santceloni (lliurador) contra n'Andreu Gual (taxador). El febrer de 1402 sembla que el judici es decidirà clarament a favor d'aquest darrer, però encara hi ha violència que afecta bàsi-

39 «Talles a Manacor a finals del segle XIV», a: *op cit.*, p. 268.

cament el bestiar i el tema s'allarga. Tampoc ajuda gens que la batllia passi en mans de representants dels bellverins fins al final del conflicte (Antoni Ballester i Salvador Santceloni), que sembla que volien ficar dins la llista de morosos fins i tot els propis creditors donant favoritismes als qui eren dels seus.

Ja durant el 1403 la situació es desenroscà definitivament: es donarà el control de supervisió de ramats a en Guillem Ferrer (de Manacor) com a mesura coercitiva per acabar possiblement amb la violència del bestiar. El governador ordena llevar els qui no són deutors de les talles ficats a la llista, com el cas d'en Guillem Ferrer, i dóna potestat a en Bernat Cabrer perquè elegeixi tres oïdors (Andreu Gual, Bartomeu Navata i Pere Cabrer) i tres saigs per revisar els comptes dels deutors. La sentència definitiva del procurador reial, Mateu de Copons, arribarà el 26 de novembre, temps després que les parts jurassin que el veredict s'emetés sobre els informes de l'escrivà Jaume Serra: es diu que en Guillem Ferrer té dret a cobrar el deute d'en Bartomeu Navata, Antoni Nadal, Pere Cabrer, i d'altres. En Bernat Cabrer pot obligar a pagar els habitants de Bellver pel deute que li tenen sobre el camí d'en Francesc Moix. A més, s'obliga a pagar tot allò que és degut en una nova talla i recau en responsabilitat del batlle⁴⁰ elegir quines persones hi hauran de contribuir. Ens imaginam que acabà afectant pràcticament a tothom.

Les conseqüències: primer, triomfen les elits rendistes manacorines (Ballester, Ferrer, Cabrer, etc.) i es prepara el declivi de terratinents dedicats a l'ús de la terra que difícilment podien fer front a la situació financera dels seus patrimonis. Les elits de Bellver amb el temps aniran perdent el poder que tenen i passaran a ser substituïdes per unes altres (Ballester, Vives, etc.) amb una mentalitat diferent. Els seus habitants passaran a ser considerats com a naturals de Manacor. Ara bé, amb el temps la ruïna també arribarà a antigues famílies manacorines com la dels Lull. Segon, des del punt de vista social, el problema s'acaba amb la sentència del procurador reial i hi ha alguns anys de calma abans que tornin a sortir referències del conflicte (1406)⁴¹: alguns dels petits propietaris s'han convertit en arrendataris del que posseïen i algun altre ha estat perseguit per la justícia. Tercer, es consolidarà la pobresa del predi de Bellver, reflex d'un declivi que no s'acabarà fins als inicis del segle XVI, quan el nom ja s'ha canviat per Sant Llorenç de Bellver.

40 La sentència és de 26 de novembre i els càrrecs es renovaven el 13 de desembre amb la festivitat de santa Llúcia. Per tant, aviat en Salvador Santceloni serà revocat per en Guillem Llodrà. ARM, LC, AH-83, f. 184r-185v.

41 Aquest cas especifica el problema de forma indirecta. ARM, LC, AH-85, f. 40v.

Conclusions

El problema de Bellver no és una situació *ex novo*. La crisi que es venia gestant de temps enrere influeix en el context negatiu que es dona a partir de 1395 i aquest és un greuge on s'hi venen a sumar tensions acumulades entre diverses famílies fins llavors. El problema que sorgirà ara podria tenir un matís administratiu especial que es reflecteix quan parlam del reemplaçament d'unes institucions que són substituïdes per unes altres. Es tracta d'un problema llarg, típic d'un moment en què els tràmits judicials eren molt lents. També es pot assenyalar que es dona un augment de les diferències socials, que és progressiu, on és interessant veure com unes elits tradicionals (aferrades a la producció per a l'ús) són reemplaçades per unes elits rendistes, fruit de l'adaptació a un nou context social, econòmic, polític, etc. No tots els qui ara s'enriqueixen acabaran triomfant com la família Ballester (per exemple, els Lull). Per tant, el motiu de fons poden ser les queixes per motius econòmics, però això també amaga tensions socials, polítiques, de mentalitat, etc. Aquí cal aturar-se en un fet com és un xoc de mentalitat entre el dret comú i el dret privat. El conflicte reforça el poder del segon sobre el primer, ja que en un món on havia existit un relatiu buit de poder per manca d'unes institucions sòlides (per exemple, manca d'unes corts), al qual s'afegia una important crisi com és la de la baixa edat mitjana, en conjunt no feia més que incrementar progressivament el poder d'aquestes famílies (Ballester, Sureda...). Les vertaderes beneficiades seran les faccions, les famílies que, vinculades als engranatges de poder, aconseguiran monopolitzar els àmbits de poder (jurídic, econòmic, administratiu, etc.).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ADROVER, Pedro (2002). *Alquerías y viejas "possessions" de Manacor*. Manacor: Gràfiques Muntaner.
- BUSTAMANTE, María Soledad [et al.]. (2005). «Talles a Manacor a finals del segle XIV». *III Jornades d'Estudis Locals de Manacor: Espai, fet urbà i societat a Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor. P. 261-271.
- CASASNOVAS, M.A. (2007). *Història de les Illes Balears*. 2a edició. Palma: Ed. Moll.
- Diccionari català-valencià-balear*. [en línia]. <www.dcvb.iecat.net>
- GILI, Antoni (2000). *De Santa Maria de Bellver a Sant Llorenç des Cardassar. Vicissituds d'una parròquia rural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- JOVER, Gabriel (2005). «Los primeros concentradores de tierras. La formación y gestión de la hacienda Ballester de Manacor en el Reino de Mallorca, 1395-1511» [en línia]. A: *Información, relaciones sociales y análisis histórico: las condiciones de realización la propiedad de la tierra en España (antes y después de la Revolución Liberal)*. València. [Projecte d'investigació]. <www.uv.es/consum/jover.pdf> [Consulta:

22 febrer 2014]

JOVER, Gabriel; PONS, Jerònia (2012). *Possessions, renda de la terra i treball assalariat. L'illa de Mallorca, 1400-1600*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines: Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica) de la Universitat de Girona: Documenta Universitària. (Col·lecció Estudis; 15)

MORRO, G. (1996). *Mallorca a mitjan segle XV. El sindicat i l'alçament forà*. Palma: Documenta Balear. (Arbre de Mar; 1)

ROSSELLÓ, Ramon (1978a). *Història de Manacor al segle XIV*. Palma: Gràfiques Miramar.

(1978b) *Història de Sant Llorenç. Segles XIII-XVI*. Palma: Gràfiques Miramar.

(1979) *Història de Manacor al segle XV*. Palma: Gràfiques Miramar.

PLANAS, Antonio (1998). «Los bailes reales de las villas de Mallorca». *BSAL*, núm. 54, p. 7-42. Palma.

VIDAL, J.J. (1996). *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca (siglos XV-XVII)*. Palma: El Tall.

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), secció Lletres Comunes (LC), de AH-77 a AH-79; de AH-81 a AH-85.